

„Óhatatlanul kialakult az igény, hogy minél alaposabban ismerjük meg a valóságot”

– R. Várkonyi Ágnessel Szabó Péter beszélgetett az Akadémikusok Fórumán
március 12-én.

R. Várkonyi Ágnes az ELTE BTK professor emeritusa, az MTA levelező tagja 1928-ban született Salgótarjánban. Szabó Péter történész pályájának néhány fontos kutatási témájáról faggatta, de a beszélgetésben személyes életrajzi részletek is szóba kerültek.

Szabó Péter: *Megtisztelve érzem magam, hogy beszélgethetek R. Várkonyi Ágnessel. Sajnos intézményes formában nem voltam a tanítványa, könyveiből viszont rengeteget tanultam, és két szál összeköt bennünket: az egyik a közös szülőföld – tanáró Salgótarjáni, én Balassagyarmati vagyok –, szüleim pedig az évfolyamtársai voltak, úgyhogy sokat tudok a hallgatói éveiről...*

R. Várkonyi Ágnes: Péter szüleivel együtt jártam egyetemre, ott ültek Horváth János előadásain, a kapcsolatuk ott szövődött, és ennek nagyon nagy visszhangja volt, az egész évfolyam együtt izgult, hogy ebből a kapcsolatból, hát, „legyen valami”... Én nyilván azért, mert már tudtam azt, hogy a Péter fog most engem kérdezgetni...

Sz.P.: *Az egyik esszékötetete bevezetőjében azt mondja: „Varak szomszédságában nőttem fel” – ezt én is elmondhatom. Bevezetőül egy megható történetet hadd meséljek el, amikor rituális módon kinyilvánította a szülőföldhöz kapcsolódó vonzalmát. 2002-ben tanáró előadást tartott a Pázmány Péter egyetemen egy salgótarjáni missziós ferences plébániáról. 1927-ben az acélgvár olvasótermében egy lelkes kis vidéki csoport elhatározta, hogy plébániát kell itt alapítani, és a ferenceseket hívták meg. Működött is csodálatosan a plébánia, de jött az orosz megszállás, a tanáró szavaival élve szülővárosa „egy kis Moszkva lett”, a ferencsek nem folytathatták a tevékenységüket, a kolostor épületéből szakaszervezeti tanonciskola lett. Csupán annyi maradt ebből a kis hitközségből, hogy a titkára, Szilvási (?) Ferenc két vaskos kötetbe feljegyezte a történetét. A Historia Domus¹ kalandos úton eljutott a még működő északi plébániára, és a főtisztelendő úr a '80-as évek elején a város akkor már nagyon ismert szülőlténék, R. Várkonyi Ágnesnek adta át megőrzésre. Miután megtartotta előadását erről a tiszavirág-életű plébániáról, a tanáró ezt a kötetet Várnai Jakab páternek, a rendtartomány provinciálisának adta át – tulajdonképpen a szülőföld egy darabját adta át az egyetemességnek, a katolicizmusnak... Beszélne a szülőföldhöz való viszonyáról?*

R.V.Á.: Közös páttriánk, Nógrád vármegye rendkívül érdekes: síkvidék és hegyvidék találkozásánál terül el, abszolút nyitott, egyik folyója – az Ipoly – a Dunába ömlik, másik folyója – a Zagyva – pedig a Tiszába, itt húzódik a végvár-vonal, a vármegye beleesik a 16-17. századi vásársávba. Talán ez a vármegye, ahol a legtöbb vár van: az én városom felett emelkedik a salgói vár, egy ugrásra a somoskői vár, egy biciklifutammal a füleki vár, azonkívül Kékkő, Gács... A fekvésében, sokszínűségében, nyitottságában szinte egész Magyarországot tömöríti magába. Valószínűleg ez is az oka, hogy Nógrád vármegyéből nagyon sok történész került ki...

Sz.P.: *Az egyetemi évekről azt hallottam, hogy nagy szegénység volt, olyasmiket meséltek a szüleim, hogy egy menzára, ahol olcsó volt a babléves, öt villamosmegállonyit is elgyalogoltak, mert nem volt villamosjegyük... Hogyan lehetett ilyen körülmények között pályát kezdeni?*

R.V.Á.: Arról senki nem is álmodozhatott az 1950-es évek elején, hogy külföldi úttal fejezze be a tanulmányait, helyette viszont egy másik nagyon izgalmas úttal kezdhették: minket mindjárt a levéltárba küldtek el azzal, hogy a magyar történelem eddig elfelejtett részeit kell feltárni, és beleástuk magunkat. Gyakorlatilag a pályát a levéltárakba zárva kezdtük el, az én évfolyamtársaimmal, akik már nincsenek köztünk – Varga János, Kubinyi András, Benczédi László, Vörös Antal, Szűcs Jenő –, mind így kezdtük a pályánkat, és valahogy áttörtük ezt a bezártságot, ami akkor nyomasztó volt. A mai fiatalok el se tudják képzelni, hogy mondjuk, ha

¹ Historia Domus: A latin kifejezés jelentése 'a ház története', az egyházközség életét, történetét nyomon követő munka az utókor számára.

Sopronba kellett elmenni kutatni, ahhoz két rendőrségi igazolás kellett, mert Sopron határsáv volt, és Győrtől kezdve sorozatosan kérték az igazolást... Ma óriási dolog, hogy a fiatalok szabadon járhatják a világot, mindenkinek adok is ajánlást, ha kér...

Sz.P.: *1961-ben megjelent kandidátusi disszertációja Thaly Kálmánról² szólt, ez volt a Thaly Kálmán és történetírása. Egy ellentmondásaival együtt nagy formátumú történész a tárgya: forráskiadó, forráshamisító, nemzetnevelő, politikus. Kovács Sándor Iván megfogalmazásában egy „torz Rákóczi-imádattal” rendelkező, már-már beteges ember. Mi izgatta Thalyban?*

R.V.Á.: Nem én választottam Thaly Kálmánt, nekem eszem ágában se volt, én akkor már a Rákóczi-szabadságharcra foglalkoztam, a Történettudományi Intézet segédmunkatársa voltam. A Történelmi Társulat elnöknője, Andics Erzsébet³ tartott egy programbeszédet, hogy Szekfű Gyulával szemben Thaly történetírásához kell visszatérnie a magyar történetírásnak, és én mint fiatal történész megkaptam a feladatot, hogy írjak egy pozitív életrajzot Thaly Kálmánról. Elöttem három próbálkozás volt már, de egyik sem ment át igazán a köztudatba. Thalynak óriási hagyatéka volt, ami előny is, hátrány is: a levelezése fantasztikus mennyiségű, rengeteg a hozzá írt levél, kb. húsz kötet forrást adott ki, három nagy életrajzot, a Függetlenségi Párt alelnöke volt, a Történelmi Bizottság elnöke, nagyon nevezetes ember, minden nagy elismerést megkapott. 1906-ban az Akadémia fődíjában részesült. Én pedig azt láttam a forrásanyagban, hogy itt azért elég komoly problémák vannak. Az 1850-60-as években Szalay László nagy magyar történetíró mélyedt el a Rákóczi-szabadságharc történetében, és akkor még úgy lehetett kutatni, hogy ha valaki egy anyagot nézegetett, akkor hazavihette, hazaküldték neki ládába csomagolva a kamarai levéltárból (úgyhogy mi, akik a levéltárban töltöttük reggeltől késő estig a napjainkat, erre csak irigykedve gondolhattunk). Szalay hirtelen meghalt, a szobájában ott volt ez az óriási forrásanyag, és Thaly Kálmán megörökölte. Ebből nagyon gyorsan írt is egy Bottyán János életrajzot, 1865-ben jelent meg, és óriási megtiszteltetésben volt része, mert maga Gyulai Pál írt róla egy kritikát. A kritika körülbelül azzal kezdődött, hogy: „Még életemben ilyen rosszul megírt könyvet nem olvastam...” Thaly a forrásokat szépen egymás mellé rakta, de nem kezdett vele igazán semmit. Az 1860-as évek tudományos világára nagyon jellemző az, hogy ezzel a könyvével, első művével Thaly Kálmán az Akadémia levelező tagja lett, 25 éves korában. Ez szerintem nagyon ártott is neki, mindjárt egy komoly csoport vette őt gondozásába, inentől a pályája fantasztikus egyenes ívben emelkedett fel, az Akadémiától minden támogatást megkapott. Nem akarok aktualizálni, de nagyon sokszor eszembe jut, hogy nem tudták elkölteni azt a pénzt, amit az Akadémia forráskiadásra szánt, úgyhogy minden évben maradt pénz, amit vissza kellett adni, miközben megjelent az említett sok kötet, a *Monumenta*, az *Archivum Rákóczianum* sorozata...

Sz.P.: *Az 1906-os Rákóczi-újrateremtés, amivel mind a ketten foglalkoztunk, szintén kétarcú. Erről a tanárnőnek nagyjából az a véleménye, hogy a Wekerle-kormány ezzel a fesztivizálással akarta elterelni a figyelmet az ország gondjairól. De végül is a mai napig ható Rákóczi-kultusz Thaly kezdeményezésére született...*

R.V.Á.: Erre már Angyal Dávid választ adott, aki azt mondja, hogy a Rákóczi-kultuszt nem Thaly kezdte, hanem az már korábban volt. A hamvak hazahozatalának a kérdése például már az 1850-es években felmerült, vagy ott az a Petőfi vers, hogy „Hamvaidnak elhozása végett / Elzarándokolnánk szívesen, / De hol tetted le a földbe téged, / Hol sírod? nem tudja senki sem?”⁴. Hogy fel kell keresni a hamvakat, azt gyakorlatilag 1794-től, Mikes Törökországi leveleinek kiadásától kezdve napirenden tartják...

Sz.P.: *Tanárnő két könyvet is írt a pozitívista történetírásról, talán Thaly negatívumaiból is okulva, hogy bizony a forrásokat tisztelettel kell kezelni... Arra lennék kíváncsi: hogy is állunk a pozitívista történetírás jelenlegi értékelésével? Például Szalay László, akít kikiáltunk a pozitívista történetírás nagyjának, a Magyarországi*

² Thaly Kálmán (1839-1909): politikus, történész, költő. Az általa közölt kuruc versek egy részét maga költötte és korabeli alkotásként mutatta be. Kitartó munkásságának és agitációjának eredménye II. Rákóczi Ferenc és bujdoso társai hamvainak hazahozatala. Bővebben ld. a beszélgetésben.

³ Andics Erzsébet (1902–1986): történész, egyetemi tanár, kommunista politikus, az MTA tagja, az ELTE tanszékvezetője

⁴ Petőfi Sándor: Rákóczi (részlet, 1848)

történetében oly éles kritikával rohan ki a török szerződést kötő Szapolyai ellen, hogy hogyan mert keresztény léte pogánnyal szövetséget kötni I. Ferdinánd ellen... Az állásfoglalás, ami nem azonos az ítélkezéssel, mennyire megengedett? Lehet-e például Hitlerre jelzőt akasztani, hogy „a kegyetlen Hitler”, vagy csak fel kell mutatni az adatokat, és abból az olvasó úgyis levonja, hogy Hitler kegyetlen volt...?

R.V.Á.: A pozitivista történetírás nem csak adatok egymásra rakásából, ide-oda lapátolásából áll, hanem nagy, egyetemes áramlata a polgári korszaknak, sok irányzattal. De vannak közös alapelvek: hogy a történelmi igazság megismerhető, a történelem területe szélesebb mezőn folyik, mint korábban gondolták, nem a csatatéren dőlnek el a dolgok, a történelem hordozói a földművelés, ipar, kereskedelem. Erősen hangsúlyozták az értelmiségiek szerepét is – ami sokszor ma is háttérbe szorul –: az uralkodók kegyetlenségei elmúlnak, de a tudomány felfedezései örökök. És követelményük, hogy mindig elfogulatlanul kell ítélni. Na most aki gyakorló történész, aki sok adattal dolgozik, nagyon jól tudja, hogy nem lehet mindent elmondani, óhatatlanul szelektálni kell. Ha meg akarjuk mondani röviden, hogy mi a történetírás: ott a *mesterség* követelménye, ismerni az anyagot, *tudomány*, ezeknek a megrostálása, az igazságtartalom kiszűrése, és hát a *művészet*, ami nagyon kevés történésznek adatik meg... A pozitívizmusról rengeteget tudnék beszélni, ez volt az én doktori disszertációm, de nem akarom az időt húzni. Szalay Lászlóra visszatérve: az ő ítélkezésében van egy mondat, mindenki ezt szokta kiszűrni, hogy Szapolyai „elvetette a szemérmét, és a törökkel szövetséget kötött”. De látni kell az előtte leírtakat: hogy Szapolyai a pápához fordul, Angliához fordul, V. Károlytal tárgyalna, hogy fogjon össze Európa, tehát egy nagyon nagy anyag van itt, amit Szalay összegyűjtött, és miután a francia király javasolja Szapolyainak, hogy a törökkel kössön szövetséget, csak akkor történik meg a dolog. Ugyanakkor I. Ferdinánd is elmegy a törökhöz, nagyobb ajándékot is küld neki, mint Szapolyai, mert Szapolyai szegényebb volt...

Sz.P.: *Tanítva a tanárnő cikkeit, a hallgatókkal együtt mindig meglepődünk a Rákóczi-tanulmányok nyitó cikkén 1980-ból, a vetési pátensről. Rákóczi a jobbágy katonáskodása fejében elengedte a terheket az otthon maradt feleségnek és a kiskorú gyerekeknek. Ebben a cikkében a tanárnő azt mondja, hogy a jobbágy is lehet korrump, például a módos paraszt lefizeti az ezredeskapitányt, egy hónap szolgálat után hazajön a jobbágykatoná, nagy kérkedve mondja, hogy ő harcolt Rákóczi seregében, és egy életen keresztül nem akarja fizetni a jobbágyterheket... Ez a marxista történetírás akkor még létező vonulatába egyáltalán nem illeszkedik bele. Hogyan lehetett a történetírók progresszív nemzedékének leválni a hivatalos történetírásról?*

R.V.Á.: Az 1950-60-as évek Történettudományi Intézete nagyon izgalmas hely volt, eleven vitaszellemmel. Remek történészek gyűltek ott össze, Györffy György, Benda Kálmán, Makkai László, Zimányi Vera, Haraszti Éva, sok jól felkészült fiatal volt ott, széleskörű kutatásokat folytattak nagy nemzetközi látókörrrel. Óhatatlanul kialakult az az igény, hogy minél alaposabban ismerjük meg a valóságot. Például a Rákóczi-szabadságharcot a régi romantikus történetírás egy végeláthatatlan fegyveres harcnak, huszárrohamnak, kalandok és portyák történetének ábrázolta, de a forrásokból az derül ki, hogy ez egy új államberendezkedés volt, Rákócziék államszervezetet hoztak létre, intézményrendszerrel, a korrupciót például keményen büntették... Az államnak működnie kellett...

Sz.P.: *Folytonosan visszatérő kérdés tanulmányaiban a kereszténység védőbástyája és a haza-gondolat egymás mellett élése, hogy mikor vált le a haza-gondolat a kereszténység védőbástyája-gondolatról...*

R.V.Á.: Balassi Bálintnál ugye még együtt van a kettő: „Ó, én édes hazám, te jó Magyarország, / Ki kereszténységnek viseled paisát”⁵... Egy évszázad telik el, és Rákóczi már azt írja, hogy hazánk szabadságának visszaszerzésével nem csak a nemzetnek, hanem az *egyetemes Európának* is használni akarunk. A Rákóczi-szabadságharc idején a törököt már kiűzték, és megjelenik a *Respublica Christiana*⁶ helyett az *Európa*-fogalom, nem egyik pillanatról a másikra, ez hosszú folyamat. Zrínyinél a *Szigeti veszedelemben* kereszténység és Európa még együtt van, de mikor az 1663-64-es háború idején óriási nemzetközi híre lesz, akkor a róla Angliában megjelenő életrajzban már nem azt mondják róla, hogy kezében van a *kereszténység*, hanem hogy *Európa sorsa* van a kezében. Ez

⁵ Balassi Bálint: Ó, én édes hazám... (Hatvanhatodik) (1589)

⁶ Respublica Christiana: kb. 'keresztény közösség'

sok szálon futó történet. Grotius *A háború és a béke jogáról* című munkájának (1625) nagy szerepe van benne, ezt a magyar elit megjelenésétől olvassa, beépíti, és még nagyobb szerepe van a vesztfáliai békének (1648), ahol azt gondolják, hogy a harmincéves háborút egy európai hatalmi egyensúly kialakításával kell lezárni, hogy ne legyenek többet háborúk. Ugye mechanikus világkép van: ahogy az égbolton ütközésmentesen futnak a bolygók, úgy a Földön is meg lehet oldani az országok együttélését. Három évig tárgyalnak a béke kialakításáról, ez a későbbi századokban alapelv lesz. (Ebbe a békébe egyébként befoglalták az Erdélyi Fejedelemséget is, amiről teljesen elfeledkezett a magyar történetírás.) És már a 17-18. század fordulóján kialakult egy olyan gondolat is, hogy az európai hatalmi egyensúlynak nagyon fontos feltétele a közép-európai hatalmi egyensúly, vagyis hogy Közép-Európa stabilizációja nélkül nincs európai hatalmi egyensúly. Hihetetlennek hangzik, hogy ezzel már akkor foglalkoztak...

Sz.P.: *Tanárnő részletesen foglalkozott a koraiújkorai békekötési stratégiákkal is, Bibó elmélete nyomán, hogy mondjuk egy trianoni szankcionáló békéhez képest mit jelentett egy váradi béke 1538-ban...?*

R.V.Á.: A szatmári békével kezdtem foglalkozni a '70-es évek végén, a békekötések elméletét próbáltam megragadni, és az Egyetemi Könyvtárban Bibó Istvánnak ott volt az 1934-es *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban* című írása. Ebben azt fejté ki, hogy a 16-17. században még tudtak békét kötni, mert megegyezések és garanciális békét kötöttek, valamikor a 19. századtól kezdve viszont a szankcionális békekötés lett általánossá. Ez a tanulmánya 1979-ben az Egyetemi Könyvtárban még nem volt felvágva, ez megrázó élmény volt... '34-ben én elemi iskolába jártam, akkoriban az iskolákban úgy kezdtük, hogy „Vesszen Trianon”, közben pedig Bibót senki nem olvasta el... Lehet, hogy a többi példányt olvasták, de ezt a kérdést, hogy a megegyezések békekultúra hogyan alakul át szankcionálissá, nem vizsgálták. A megegyezések és garanciális békekultúra a magyar politikai gondolkodásban a 16. századtól fontos gondolat volt. A Bocskai által kötött bécsi béke egy garanciális béke – a hollandok ezt tekintik példának 1609-ben.⁸ Ehhez kapcsolódik a gondolat, hogy a szomszéd országokkal konföderációt kell alkotni, kereskedelmi szerződést, közös parlamentet kell létrehozni, mert ha most nem csináljuk meg, később már nem lehet megvalósítani. Tehát egy másféle politikai gondolkodás volt ez, mint a romantikus felfogásban megrögződött: hogy a törökök ellen harcolunk, a Habsburgok ellen harcolunk, és a magyar politika nem más, mint hogy a kardunkra csapunk, és – igaz, hogy sose győzünk, de azért – mindig harcolunk. Sokkal gazdagabb a magyar történelem, és sokkal többet mond a mának is, mint amit régebben gondoltunk.

Sz.P.: *Fontos jellemzője tanárnő írásainak az interdiszciplináris szemlélet. Honnan ered ez? Például, ahogy a Gyöngyösi-eposz⁹ történeti forrásnak tekinti – jogosan –, és arról hallok előadást, hogy szerencsétlen Kemény János vashétközője a tatár fogságban olyan részletesen van leírva Gyöngyösönél, hogy biztos, hogy ez a gömöri illetőségű költő nagyon jól ismerte az ottani vasháborúkat ... Tanárnő megtalálja egy eposzban a történeti adalékot. Honnan jön ez a szemlélet?*

R.V.Á.: Sokfelől, nyilván van egy eredendő érdeklődésem is. Az én koromban az egyetemen eljáráhadtunk művészettörténet órákra, az orvosi karra is egy kicsit benéztem, filozófiát, pszichológiát lehetett hallgatni. Olyan kitűnő tanárok voltak, mint Hajnal István¹⁰, aki a szövetség megjelenéséről tartott előadásában olyan részletesen ismerte annak minden kis

⁷ A váradi béke a fentebb említett Szapolyai János és I. Ferdinánd között megkötött béke két részre osztotta az országot: a keleti rész Szapolyaié, a nyugati rész Ferdinándé lett, és I. János halála után az egész ország Habsburg Ferdinandra szállt volna.

⁸ 1609-ben Hollandia 12 évre szóló fegyverszünetet kötött Spanyolországgal, amelyben a spanyolok elismerték Hollandia függetlenségét.

⁹ Gyöngyösi István (1629–1704) a magyar barokk költészetnek Zrínyi Miklós mellett a másik legjelentősebb alkotója volt. Szóban forgó eposza a *Porából megéledett Főnix, avagy a néhai gyerőmonostori Kemény János erdéli fejedelemnek Lónyai Anna asszonnyal lévő házasságának, tatárországi rabságának, a török ellen viselt hadi dolgainak és végre hazája mellett vitézül letett életének halála után is élő emlékezőte* (kb. 1670).

¹⁰ Hajnal István (1892–1956) történetíró, egyetemi tanár, munkáiban főleg az összehasonlító írástörténet problémáival, a technikai fejlődés társadalmi összefüggéseivel, a szociológia és a történettudomány kapcsolataival foglalkozott.

darabját, mintha egy takácslegény lett volna... Egyszer kemény bírálatot kaptam Szabó Istvántól¹¹, aki egy fantasztikus történetíró volt. Szabolcs megye jobbágyságáról kellett írnom egy munkaközösségben, és abban szó volt az ekéről, ennek van egy alkatrésze, a *kisefa*. Fogalmam se volt, hogy az mi – azt hittem, hogy egy elírás, és valójában kis fáról van szó. Pedig az ekének a kisefa egy nagyon fontos alkatrésze. Szabó akkor olyan tapintatosan, de könyörtelenül tudtomra adta, hogy egy történésznek minden szöveget ismerni kell... Nagyon jó tanárai voltak az embernek. 1945-ben Budapesten fejeztem be a középiskolát, a porig bombázott városban. A történelem tanárnő, Ruisz Márta gótikus katedrálisok képét hozta be, és ott a romok közt magyarázta az építésüket, az nagy élmény volt. Nyilván sok ilyesmi jött össze... Manapság is, a történettudomány nagyon sokat fejlődik. A pályám során legalább négyszer alakult át a korájkor teljes kutatási iránya, ma már nem lehet interdiszciplináris szemlélet nélkül kutatni. És a magyar irodalomtörténet, művészettörténet, turkológia mind ráviszik az embert, hogy széles körben, egységben próbálja látni a világot.

Sz.P.: *A napokban rányitottam tanárnőre – kopogtatás után persze – a szobájában, és első helyen Fülep Lajos emlékkönyv volt az asztalán, úgybogy tanúsíthatom az interdiszciplináris érdeklődést... Tanárnő rendkívül sok portrét ír, legutóbb Zrínyi Ilonáról, ez törökül is megjelent. Mi alapján választó bóst? Mi motiválja?*

R.V.Á.: Volt egy időszak, amikor azt mondták a nemzetközi történetírásban, hogy a történeti életrajzok ideje lejárt, a közösségek életét kell megírni, a gazdasági élet fejlődését, statisztikai adatokkal, hosszú távú folyamatokkal. Ami tökéletesen igaz, de azért a történelmet az emberek élik. A 19. században az volt a nagy kérdés, hogy az egyén csinálja-e a történelmet, vagy áldozata annak, ez aztán a 20. században újabb kérdésekkel bővült... Le Geoffnak¹² van egy érdekes meghatározása: először azt mondta, hogy az életrajz a történelem püspökfalatja – van aki szereti, van aki nem –, de később már azt: a biográfia a történelem gerince. Ez a magyar történelemben különösen érdekes, ahol minden személyiség életében döntő a politika, nem lehet elhatárolni tőle... Így van ez Zrínyi Ilonánál, nagyon érdekes, hogy az életét mennyire befolyásolta a politika, de ugyanakkor ő is beleszólt... Egy életrajz a magyar történelemben mindig óhatatlanul a magyar történelem kulcskérdéseibe is belekapcsolódik, nem lehet kiemelni belőle.

Sz.P.: *Nekem azt, hogy Munkácsot milyen áldozatok árán védték, beszédesebben mondja el mindennél a mikroadat, amit tanárnő kibányászott, hogy még a kálincseket is beöntötték ágyúgolyónak... A következő kérdésem az Erdélyhez való viszonyára vonatkozik. Sokat ír Erdélyről. Ez az Erdély felé fordulás Székfűhatás? Tudom, hogy Székfű Gyulát nagyon nagyra tartja.*

R.V.Á.: Hogy kinek a hatása? Ez Benda Kálmán hatása, 1957-ben a Történettudományi Intézetben ő volt az igazgatóhelyettes, és szólt nekem novemberben, hogy kaptunk egy egyhónapos ösztöndíjat, nem volna-e kedvem elmenni – decemberben. Ez egy kicsit szoros volt, de soha nem jártam addig Erdélyben, úgyhogy elmentem. Volt egy kis baleset is, mert véletlenül letelepedési vízumot ütöttek be az útlevelembe, úgyhogy a határon kérdezte tőlem a vámos, hogy hol akarok letelepedni. Ezért először Bukarestbe kellett menni, ez lerövidítette kicsit az időt... Az ember ilyenkor mindenhova el akar menni, Gyulafehérvártól Nagybányáig végigjártam, amit lehetett. Láttam, hogy ott micsoda óriási feltáratlan forrásanyag van. A máramarosi levéltárban Bethlen Miklósnak címzett leveleket találtam, amelyek nem voltak felbontva 1703 óta, én bontottam fel. Aztán az erdélyi történetírókkal nagyon szoros kapcsolatunk alakult ki... Ma van a történetírásban olyan irányzat, ami szerint Erdély történelmi zsákutca volt. Különböző irányzatok vannak, ez a tudomány fejlődése szempontjából nagyon jó, így megy előre a tudomány. Csak az egyensúlyt meg kell tartani. Nekem az a véleményem, hogy Erdélynek nagyon nagy szerepe volt a 16-17. században, nagyon sokat tett Magyarország európai jelenléte szempontjából: a magyar államnyelv kialakulása, az iskolázás, az értelmiség – sok mindenről lehetne beszélni. A török

¹¹ Szabó István (1898–1968): agrártörténész, egyetemi tanár, a magyar agrártársadalom történetének iskolateremtő kutatója.

¹² Jacques Le Goff (1924–) francia történész, középkorász, az Annales-iskola jelentős alakja, amely iskolára nagyjából illik a válasz elején megfogalmazott leírás. Pályájának későbbi szakaszában sikeres életrajzokat is írt.

protektorátus alatt álló Erdély nem volt elszigetelt, benn volt Európában, szoros kapcsolatokat alakított ki, ezt a forrásanyag tömege bizonyíthatja.

Sz.P.: *Előszóval írt összefoglaló munkákat, akár egyetemi jegyzetet. Mindenki megnézheti az egyetemi jegyzet bibliográfiáját: huszonéves hallgatók cikkei vannak idézve. Ezt a szintetizálást nagyon hálással fogadják a hallgatók is. A tanár-nő-szerep, a bízhatatlan kedv a tanításhoz mikor alakult ki?*

R.V.Á.: Összefoglaló munkákat nem jókedvemből kezdtem írni, az Intézetnek akkoriban ilyen feladatai voltak. Ezek a munkák sosem készülhettek volna úgy el, hogy egy-két ember leül, hanem mindig team-munkák voltak. Nemcsak a szerzők munkája van ezekben a kötetekben, hanem az a sok előtanulmány, amit mások már elvégeztek. A történettudomány nem egyszemélyes tudomány, csakis sok történész eredményeiből alakulhat ki. Nem lehet azt csinálni, hogy egy történész bezárkózik egy szobába egy fehér lappal és egy csomó forrással, és se nem lát se nem hall, nem nézi, mit írtak az elődei, kollégái, és csak a maga fejéből ír... Én úgy látom, hogy most egy nagyon tehetséges fiatal történészgeneráció jelentkezik, vagy dolgozik, harminc-negyvenesek. 55 éves voltam, amikor átkerültem az intézetből az egyetemre, és azt tapasztaltam, hogy az ifjúság fantasztikus dolgokat tud létrehozni. Mint a szivacs, magukba foglalják az addigi eredményeket. Jó érzéssel töltheti el az embert, hogy van egy tehetséges fiatal kutatógárda.

Sz.P.: *A végére egy rövid, de nehéz kérdés. Mik a koraijkori történetírás feladatai?*

R.V.Á.: Nagyon nehéz helyzetben van a történettudomány, ahogy általában a humán tudományok is. Ez így van az egész világon: a humán tudományok háttérbe szorulnak a természettudományokkal szemben. Ez azért különös, mert minden korszakban kapcsolat volt a kettő között, ha nem is manifeszt kapcsolat, de jobban egységben volt a világlátás, jobban értette egymást a két terület. Annyi gond van ma a világon, hogy én úgy látom, előbb-utóbb fel kell azt ismerni, hogy a humán tudományok nélkül nem fog előrébb menni a világ... De a magyar történetírás különösen nehéz helyzetben van: a körülöttünk lévő országok sokkal nagyobb gondot fordítanak erre, mint mi, több az anyagi ráfordítás is, ezután sokat érdeklődünk. Mindenképpen ki kellene alakítani a szomszédos országokkal egy jobb együttműködést, erre már vannak kísérletek. A történetírás segíthetne a társadalmi folyamatok feltárásában, a jelen problémák feltérképezésében.

Sz.P.: *Zárásképpen nagyon jó egészséget és mindennapos munkát kívánok! Én kaptam már tanárnőtől éjjel egykor is e-mailt, tehát hála istennek: ereje teljében dolgozik.*

R.V.Á.: Köszönöm szépen a beszélgetést, és köszönöm mindazoknak, akiknek a munkásságából nagyon sokat tanultam, és akik sokat segítettek nekem. Köszönöm, hogy meghallgattak.